

การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพชุมชน  
คนเลี้ยงช้างโบราณ กรณีศึกษา : บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์  
**An Investigation of Impacts of Physical Environment Changing in  
Ancient-Mahout Community Case Study: Takrang Sub-District, Thatoom  
District, Surin Province**

จักรวาล พรหมบุตร<sup>1</sup> ถวัลย์ นิยมพานิชพัฒนา<sup>2</sup>  
Jakawan Prombut<sup>1</sup>, Thawon Niyompanitpatana<sup>2</sup>

## บทคัดย่อ

การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเลี้ยงช้างโบราณ ในเขตพื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ บนพื้นฐานของหลักการและทฤษฎีในการพัฒนาเมือง อย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการวิจัยแบบผสมผสานประกอบด้วย การเก็บข้อมูลทั้งเชิง ปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาขั้นต้นในเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างจากกลุ่ม ตัวอย่างสามารถสรุปและแบ่งผลกระทบออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้ (1) ด้านกายภาพ (2) ด้าน สิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ และ (3) ด้านการบริหารจัดการ โดยทั้งสามประเด็นจะมีรายละเอียดที่ทาง หน่วยงานที่รับผิดชอบยังไม่ได้นำดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องอันเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านการเงิน และทรัพยากร ซึ่งส่งผลกระทบต่อการจัดระเบียบและพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับบทบาทของ ชุมชน ผลจากการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะสามารถนำผลการศึกษา มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ผลการศึกษาดังกล่าวยังขาดความสมบูรณ์ โดยผลการศึกษาเชิงปริมาณจะถูกนำมาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพข้างต้นและนำเสนอต่อ ไปในภายหลัง

**คำสำคัญ :** เมือง, การพัฒนาอย่างยั่งยืน, การมีส่วนร่วมของประชาชน

<sup>1</sup> นิสิตปริญญาโท สาขาการออกแบบผังเมืองและชุมชน, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม

<sup>2</sup> อาจารย์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

<sup>1</sup> Graduate student in Urban Design and Community, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University

<sup>2</sup> Lecturer, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University

## Abstract

The study of impacts of physical environment changes of Ancient-Mahout Community in Takrang Sub-district, Thatoom district, Surin province was based on the principles and theories of sustainable urban development and public participation. An integrated data collection such as quantitative and qualitative methods was applied in this study. The results of a preliminary study in terms of qualitative method from semi-structured in-depth interviews with sample group were possibly concluded and divided the impacts into 3 main issues as follows : (1) physical aspect, (2) environmental and conservative aspect, and (3) management aspect. These three issues which detailed the agencies in charge have not concretely and continuously performed yet the financial and resource limitations impacted on environmental collocation and management complying with the role of the community. The results of these studies demonstrated that the research results should be applied in the area management effectively be important and necessary. The research result still lacks of completion since the result of quantitative measure will be compared with the result of previous qualitative measure and presented in the next followings.

**Keywords :** Urban, Sustainable Development, Public Participation

## บทนำ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเลี้ยงช้างโบราณในเขตพื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ บนพื้นฐานของหลักการและทฤษฎีในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (sustainable development) และการมีส่วนร่วมของประชาชน (สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, 2553; Jenks & Dempsey, 2005) กรรวิธีในการวิจัยประกอบด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (semi structured in-depth interview) การสังเกตการณ์ (observation) และแบบสำรวจความคิดเห็น (survey questionnaire) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล งานวิจัยนี้จัดเป็นการวิจัยแบบประยุกต์ (applied research)

ชุมชนคนเลี้ยงโบราณ บ้านตากกลาง ตั้งอยู่ในบริเวณเขตตำบลกระโพ เป็นแหล่งกำเนิดตำนานคชศาสตร์<sup>3</sup> แห่งเดียวในประเทศไทย ผลจากการพัฒนาทางด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานตามแผนพัฒนาพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพและวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก การขยายตัวของชุมชนตามแนวเส้นทางถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้านส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติตงภูดิน ถึงแม้ว่าทางเทศบาลได้มีการกำหนดแผนและนโยบายในการพัฒนารอบด้าน แต่แผนดังกล่าวขาดความเชื่อมโยงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองให้เติบโตอย่างเหมาะสม รวมถึงการรักษาคุณค่าสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเป็นผลมาจากข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและข้อมูลพื้นฐาน (องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ, 2556; นพวรรณ สิริเวชกุล, 2544; ศิริพงษ์ ทองจันทร์,

<sup>3</sup> คชศาสตร์ เป็นศาสตร์โบราณที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับช้าง เช่น การคล้องและการเลี้ยงดูช้าง โดยมีศูนย์คชศึกษาเป็นแหล่งเผยแพร่และอนุรักษ์ข้อมูลดังกล่าว (ตั้งอยู่ในพื้นที่เป้าหมายของการศึกษา)

2549) ข้อมูลข้างต้นดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการศึกษาครั้งนี้ โดยผลการวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical data) จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้หรือประกอบแนวทางในการออกแบบนโยบายในการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนต่อไป

## บททวนวรรณกรรม

แนวทางในการทบทวนวรรณกรรมจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนสำคัญดังต่อไปนี้ (1) แนวคิดด้านการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (2) แนวคิดด้านการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และ (3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาพื้นที่ โดยเนื้อหาทั้งสามประเด็นสำคัญมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) แนวคิดด้านการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน Mike Jenks และ Nicola Dempsey (2005) และ สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ (2553) ได้ให้นิยามที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับการออกแบบพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาพื้นที่ให้มีการเติบโตอย่างเป็นระบบในทุกๆ ด้านและสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เพิ่มโอกาสความเท่าเทียมกันในสังคม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อม สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทยและคณะ (2543) ได้เสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับเมืองยั่งยืนว่าจะต้องมีความสวยงาม น่าอยู่ ปลอดภัยและมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นเหมาะสมเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่

(2) การพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ เนื่องจากเป็นแหล่งอนุรักษ์วัฒนธรรมและการเรียนรู้เกี่ยวกับข้างแห่งหนึ่งของประเทศ ซึ่งถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสำคัญของชุมชนชาวนิวทรี เกษตรศิริ (2540) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อ

สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริง ในขณะที่ พลอยศรี โบราณานนท์ (2539) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่าเป็นการทำให้นักท่องเที่ยวได้มองเห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพ และมิติทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ดังนั้นการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองเพื่อการท่องเที่ยวจึงประกอบด้วยหลากหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับแนวคิดที่เหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย (เดชา บุญค้ำ, 2531)

ข้อได้เปรียบจากการผนวกแนวคิดในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมอย่างบูรณาการข้างต้นมีดังต่อไปนี้ (1) เพื่อพิทักษ์มรดกของสังคม (protect our legacy) (2) เพื่อสร้างความหลากหลายทางสังคมให้เกิดขึ้นในเมือง (ensure variety in urban fabric) (3) เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ (economic) และ (4) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน (symbolic) (สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, 2553) โดยแนวคิดดังกล่าวได้รับการตอบรับจากหน่วยงานในพื้นที่เป็นอย่างดี แต่แนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ยังมีความต้องการในการพัฒนาหรือยกระดับต่อไปเพื่อเป็นการพัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างแท้จริง เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว เช่น ศูนย์ศึกษาและวัฒนธรรมอันลึกซึ้งเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง เป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรช้าง (เลี้ยง) มากที่สุดในประเทศไทย (องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ, 2556) ดังนั้นการมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวจะต้องให้ความสำคัญควบคู่ไปกับมุมมองในการพัฒนาทางด้านอื่นๆ รวมไปถึงการคาดการณ์ความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตเช่นเดียวกัน

(3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาพื้นที่ จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาซึ่งนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพ (ธีรพงษ์ แก้วหา วงษ์, 2543) กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เช่น การปลูกชุมชนในประเทศ

ญี่ปุ่น โดย ผลของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพอสรุปเป็นสังเขปได้ดังต่อไปนี้ (1) การจัดตั้งเมืองและชุมชนตามหลักการดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนการดำเนินการจากภาครัฐมาสู่การดำเนินการโดยภาคประชาชน (2) ผลที่ได้จากการดำเนินการมีทั้งทางด้านกายภาพและกิจกรรม (3) การดำเนินงานให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะตัวของชุมชน แทนการดำเนินการในรูปแบบมาตรฐาน (4) การดำเนินงานที่ต่อเนื่องเพื่อเป้าหมายในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี การคำนึงถึงมิติมุมมองใกล้และความสัมพันธ์ภายในของชุมชน (5) การดำเนินการที่ไม่หยุดเพียงแนวความคิด แต่จะต้องนำแนวความคิดนั้นมาดำเนินการจนได้เป็นรูปธรรม (เลอสมสถาปีตานนท์ และคณะ, 2546)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นระบบสากลพื้นฐานอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนหรือเมืองอย่างยั่งยืน ในบริบทของการศึกษานี้ เนื่องจากบ้านตากกลาง เป็นพื้นที่ที่มีความน่าใจทำให้มีหลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนหรือพัฒนาโดยขาดกระบวนการการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงช่องว่าง (niche) ของข้อมูลพื้นฐานที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ (ที่เกี่ยวข้องกับทั้ง 3 ประเด็น) ที่จะสามารถใช้ในการออกแบบหรือประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวนโยบายในการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนต่อไป

## วิธีการวิจัย

วัตถุประสงค์โดยภาพรวมของงานวิจัยนี้เพื่อต้องการที่จะศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่และมุมมองด้านการ

พัฒนาของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (purposive sampling) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ตัวแทนจากหน่วยงานของรัฐ กลุ่มคนเหล่านี้มีศักยภาพและมีความเกี่ยวข้องพันธในการกำหนดแนวนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ กลุ่มที่ 2 ตัวแทนชาวบ้าน ประกอบด้วยประชาชนในพื้นที่ที่มีประสบการณ์ทางด้านวัฒนธรรม หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ผลจากการสัมภาษณ์ จะทำการวิเคราะห์แบบ Content Analysis<sup>4</sup> ตัวอย่างในการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างประกอบด้วย (1) ผู้ใหญ่บ้าน (2) หัวหน้าส่วนราชการเทศบาลตำบล (3) หัวหน้าสำนักปลัดตำบล (4) ประชาชนชาวบ้าน (5) ความรู้ข้าง และ (6) หมอช้าง<sup>5</sup> (2 คน) ในส่วนของแบบสำรวจเป็นแบบ Likert Scale<sup>6</sup> 5 ระดับ การแจกแบบสำรวจแบบสุ่ม (random) ให้กับประชากรและนักท่องเที่ยวในพื้นที่จำนวน 400 ชุด การสุ่มตัวอย่างประชากร ได้สุ่มตัวอย่างจากประชากรเป้าหมาย 15,571 ตามหลักสูตรของ ทาโรยามาเน่ ผลจากแบบสำรวจจะทำการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณดังกล่าวจะถูกนำมาเปรียบเทียบกับผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (triangulation cross comparison) ต่อไป

## ผลจากการสำรวจเบื้องต้น

ผลจากการสำรวจพื้นที่เปรียบเทียบกับองค์ประกอบในการออกแบบเมืองอย่างยั่งยืนโดยการประยุกต์มาจาก Mike Jenks และ Nicola Dempsey (2005) (สรุปในตารางที่ 1) มีทั้งหมด 10 องค์ประกอบ องค์ประกอบที่น่าสนใจและหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นควรจะให้ความสำคัญ คือ องค์ประกอบที่ (4) การสัญจรบนผิวถนน (surface

<sup>4</sup> การวิเคราะห์เนื้อหาหรือเนื้อหาสำคัญที่แฝงมาระหว่างการสื่อสาร (communication) ด้วยวิธีการ Coding (Babbie, 2013)

<sup>5</sup> หมอช้าง หมายถึง พรานที่ทำหน้าที่จับช้างป่า เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับศสศาสตร์ ถือเป็นฐานันดรระดับสูงสำหรับชุมชนคนเลี้ยงช้าง (ตำแหน่งดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับจำนวนช้างป่าที่สามารถจับได้)

<sup>6</sup> เป็นมาตรวัดระดับที่ใช้ในการสำรวจการทำวิจัยเชิงสังคมศาสตร์ที่ถูกพัฒนาโดย Rensis Likert (Babbie, 2013)

transit) (5) รูปแบบเมือง (urban form) (9) ประเด็นเมือง (urban issues) และ (10) กฎระเบียบและการบังคับใช้ (regulations and enforcement)



ภาพประกอบ 1 แสดงผังชุมชนและตำแหน่งศูนย์ราชการ (องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ, 2556)

องค์ประกอบที่ (4) การสัญจรบนผิวถนน ในบริบทของพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ เนื่องจากในพื้นที่มีโครงการคชอาณาจักร และ โครงการโลกของช้างที่ส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มคนเลี้ยงช้างในพื้นที่ไม่ให้พาช้างออกไปทำงานนอกพื้นที่ โดยการจ่ายเงินสนับสนุน (incentive) เป็นเงิน 10,800 บาทต่อเชือก โดยทั้งสองโครงการปัจจุบันมีช้างเข้าร่วมกว่า 244 เชือก บนเงื่อนไขสำคัญคือ ครวณช้างจะต้องนำช้างมารายงานลงชื่อปฏิบัติงานประจำวันระหว่างเวลา 08.00 – 16.00 นาฬิกาของทุก

วัน และสามารถหยุดได้ 4 วันต่อเดือน ถ้ามากกว่า 4 วันถือว่าไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข (องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ, 2556) โครงการดังกล่าวส่งผลต่อการจราจรภายในพื้นที่เป็นอย่างมาก เนื่องจากช้างทั้ง 244 เชือกจะต้องเดินทางมาลงทะเบียนที่ศูนย์คชศึกษา (ภาพที่ 1 บริเวณจุดวงกลม และภาพที่ 2) ทำให้เกิดการจราจรติดขัดในบางพื้นที่ รวมไปถึงการสัญจรผ่านพื้นที่การเกษตรในบางครั้ง

องค์ประกอบที่ (5) รูปแบบเมือง เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมหลักตัดผ่านหมู่บ้าน ทำให้การกระจายตัวของเมืองเป็นไปตามแนวเส้นถนน นำไปสู่การขยายพื้นที่ทำการเกษตรและบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนในที่สุด ซึ่งในองค์ประกอบนี้จะสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่ (10) ที่ว่าด้วยเรื่องกฎระเบียบและการบังคับใช้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ในชนบท ดังนั้นกฎหมายด้านผังเมือง เทศบัญญัติหรือข้อกำหนดต่างๆจึงไม่ได้มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน มีเพียงการอ้างอิงหรือนำกฎระเบียบบางอย่างในการควบคุมเมือง เช่น กฎหมายอาคารในการขออนุญาตในการก่อสร้าง เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นผลทำให้การกระจายตัวของเมืองเป็นไปอย่างไร้รูปแบบและบางพื้นที่มีการรบกวนพื้นที่สาธารณะ อันเป็นผลมาจากจำนวนบุคลากรที่มีหน้าที่กำกับดูแลต่อขนาดพื้นที่ไม่เพียงพอและไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

### ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นฐานจากการสำรวจพื้นที่ บ้านตากกลาง

Sustainable urban design components	ข้อมูลพื้นฐานจากการสำรวจ
(1) Identity	ชุมชนเลี้ยงช้างโบราณบ้านตากกลางเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมายาวนานและมีความน่าสนใจ เป็นพื้นที่ที่มีการเลี้ยงช้างมากที่สุดในประเทศไทย เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างที่ครบวงจร
(2) Social / economic diversity	สภาพสังคมโดยรวมเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ความหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจได้รับอันสืบเนื่องจากการสถานที่ท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับช้างโดยมีศูนย์ศึกษาเป็นแกนหลัก
(3) Access and connection	เนื่องจากหมู่บ้านตากกลางตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 58 กิโลเมตร การคมนาคมจะมีรถโดยสารประจำทาง (รถบัสและรถตู้ปรับอากาศ) วิ่งผ่าน การเดินทางจะมาลงรถที่กิโลเมตรที่ 36 บริเวณบ้านหนองตาดและต่อรถสองแถวเข้าไปยังชุมชน
(4) Surface transit	ระบบโครงข่ายถนนหมู่บ้าน ถนนสายหลักเป็นถนนลาดยางตลอดสายและตัดผ่านหมู่บ้านไปยัง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ กว้าง 5 เมตร ส่วนถนนสายรองเป็นถนนคอนกรีต กว้าง 4 เมตร (เส้นทางดังกล่าวเป็นทางสัญจรช้างเช่นเดียวกันภาพที่ 1)
(5) Urban form	บ้านตากกลางประกอบไปด้วย 2 หมู่บ้าน คือหมู่ 9 และหมู่ 13 มีการขยายตัวของชุมชน เกิดเป็นชุมชนใหม่ตามถนนตัดผ่าน (ชุมชนเกาะตามแนวถนน)
(6) Open space	มีศูนย์ศึกษาและศูนย์ช้างวังทะเล ลานวัด โรงเรียน เป็นพื้นที่ใช้ในการทำกิจกรรมสาธารณะต่างๆ
(7) Nature and buildings	มีแหล่งน้ำไหลผ่าน 2 สายคือ แม่น้ำมูลและแม่น้ำชี ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรียบง่ายเน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงาม
(8) Community services and civic amenities	มีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน สถานีอนามัย โรงเรียนระดับประถมและมัธยมศึกษา สถานีตำรวจ วัด สถานีจ่ายน้ำมัน และร้านค้าชุมชนกระจายตัวตามพื้นที่
(9) Urban issues	ด้านกายภาพ ปัญหาขาดแคลนพื้นที่เลี้ยงช้างที่เป็นพื้นที่รวม ด้านสังคมเศรษฐกิจ ปัญหาเรื่องรายได้ ขาดการส่งเสริมและพัฒนาจุดต่อของพื้นที่
(10) Regulations and enforcement	หมู่บ้านตากกลางเป็นชุมชนที่อยู่ในชนบท ดังนั้นกฎหมายผังเมือง เทศบัญญัติหรือข้อกำหนดต่างๆ จึงไม่สามารถมีผลบังคับใช้กับชุมชนหมู่บ้านได้ แต่ในส่วนของช้างซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงของชุมชนจะมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ช้าง กฎหมายสัตว์พาหนะ กฎหมายสัตว์สงวน และกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับช้างมารองรับ



ภาพประกอบ 2 แสดงเส้นทางสัญจรช้าง เพื่อรับเงินสนับสนุนและตัวอย่างบ้านเรือนในพื้นที่

## ตารางที่ 2 สรุปประเด็นผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างจากกลุ่มตัวอย่าง

	ประเด็นเชิงบวก	ประเด็นเชิงลบ
ด้านกายภาพ	การคมนาคมสะดวก ถนนเชื่อมระหว่างอำเภอและจังหวัด มีระบบขนส่งมวลชนรองรับการเดินทางในระดับหนึ่ง (รถโดยสาร) ระบบสาธารณูปโภคและการบริการขั้นพื้นฐานทั่วถึง ระบบการศึกษาที่รองรับทั้งระดับประถมและมัธยมศึกษาในพื้นที่	ปัญหาสภาพถนนชำรุด ปัญหาขยะ/น้ำเสียที่เกิดจากคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า ปัญหาการขาดแคลนพื้นที่เลี้ยงช้าง ปัญหาการขยายตัวของเมืองลุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมโดยขาดการควบคุมและวางแผนที่ดี ความปลอดภัยจากการเพิ่มของประชากร การจราจรที่เพิ่มขึ้น (ทั้งจากคนและช้าง)
ด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์	ศูนย์ศึกษา แหล่งเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำมูลและลำน้ำชี มีพื้นที่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ทำให้เกิดกลุ่มอาชีพต่างๆ มีความหลากหลายในอาชีพ เป็นแหล่งผลิตข้าวและผ้าฝ้ายสำคัญของจังหวัด	ปัญหาของคนที่มีทัศนคติต่อช้างที่เปลี่ยนไปในแง่การมองช้างเป็นสัตว์เศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว (เนื่องจากได้รับเงินเดือน 10,800 บาท) ปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและปศุสัตว์ ช่วงฤดูแล้ง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้น เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้น การใช้สารเคมีในการเกษตร บุกรุกที่ป่าสงวนเพื่อสร้างที่ดินทำกิน
ด้านการบริหารจัดการ	องค์กรปกครองส่วนจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำงานสอดประสานกันได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น โครงการคชอาณาจักร และโครงการโลกของช้าง เน้นกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของประชาสังคม	ขาดการส่งเสริมอาชีพสำรองเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ขาดการจัดระเบียบและพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้มีความสวยงาม ร่มรื่น เหมาะสมกับบทบาทของชุมชนอันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางการเงิน และทรัพยากรมนุษย์ ประชาชนขาดความรู้ในการใช้ประโยชน์ที่ดินและจิตสาธารณะ

องค์กรประกอบที่ (9) ว่าด้วยเรื่องของประเด็นเมือง จากการสำรวจและสอบถามเบื้องต้นค้นพบว่าปัญหาด้านกายภาพคือ ขาดพื้นที่ว่างสาธารณะที่สามารถใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงช้างรวม ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ คือ ประชากรในพื้นที่มีรายได้จากการเกษตรที่ต่ำ ขาดการส่งเสริมและพัฒนาอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

### ผลจากการแจกแบบสำรวจแบบสุ่ม

จากการเก็บแบบสอบถาม พบว่า การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรช้าง จะส่งผลกระทบต่อบ้านตากกลาง ร้อยละ 82 เห็นด้วยว่าการเพิ่มขึ้นของ

ประชากรช้างจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ โดยให้เห็นผลว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรช้างจะส่งผลกระทบต่อกรขยายตัวด้านที่พักอาศัย และมีการลุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อใช้มาเป็นพื้นที่เลี้ยงช้าง ปัญหาด้านการจราจร และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

### อภิปรายและข้อเสนอแนะ

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม สามารถแบ่งประเด็นออกเป็นสามส่วนสำคัญ (1) ด้านกายภาพ (2) ด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ และ (3) ด้านการ

บริหารจัดการ โดยทั้งสามประเด็นจะแบ่งเป็น ประเด็น (emerging theme) ที่เป็นทั้งเชิงบวกและเชิงลบ (สรุปในตารางที่ 2) โดยเนื้อหาส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ เช่น (1) ประเด็นเชิงลบด้านกายภาพ กล่าวถึงเรื่องปัญหาสภาพถนนชำรุด ปัญหาขยะและน้ำเสียที่เกิดจากคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า ปัญหาการขยายตัวของเมืองลุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมโดยขาดการควบคุมและวางแผนที่ดี ความปลอดภัยจากการเพิ่มของการจราจรที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ (รวมถึงการจราจรของช้าง) (2) ประเด็นเชิงลบด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติของคนในพื้นที่ที่มีต่อช้างที่เปลี่ยนไปในแง่การมองช้างเป็นสัตว์เศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว (เนื่องจากได้รับเงินเดือน) และ (3) ประเด็นเชิงลบด้านการบริหารจัดการ ที่เกี่ยวกับการขาดการส่งเสริมอาชีพสำรองเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ขาดการจัดระเบียบและพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้มีความสวยงามเหมาะสมกับบทบาทของชุมชน อันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางด้านการเงินและทรัพยากรมนุษย์

สำหรับข้อเสนอแนะในประเด็นที่ (1) ด้านกายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจราจรของช้าง ผู้วิจัยและผู้บริหารท้องถิ่นมีความเห็นตรงกันว่าควรจะต้องมีการจัดทำเส้นทางจราจรช้างที่

เหมาะสมและเป็นรูปธรรมรวมไปถึงหาพื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อเป็นพื้นที่รวมในการเลี้ยงหรือทำกิจกรรมสำหรับช้างนอกเหนือจากพื้นที่ของศูนย์ศึกษา (2) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทัศนคติที่เกี่ยวกับช้างที่เปลี่ยนแปลงไปสำหรับประชาชนในพื้นที่ และประเด็นที่ (3) ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการอันเนื่องมาจากข้อจำกัดหลายด้านของหน่วยงานในพื้นที่ ควรเป็นเรื่องของการจัดการภายในพื้นที่ที่ทางหน่วยงานผู้รับผิดชอบจะต้องให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวมากยิ่งขึ้นและบริหารภายใต้กรอบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

ข้อมูลจากตารางที่ 1, 2 และผลจากการแจกแบบสอบถาม ความคิดเห็นด้านลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชุมชนคนเลี้ยงช้างโบราณบ้านดากลางอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องเกี่ยวกับข้อมูลและทัศนคติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรช้าง กับประเด็นในเชิงลบ แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการศึกษาเชิงลึกเพิ่มเติมเพื่อที่หน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป



## เอกสารอ้างอิง

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). "วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม /ชาญวิทย์ เกษตรศิริ."กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2529). การเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ เจมส์ เอช ดับเบิลยูทอมสัน.
- เดชา บุญค้ำและคณะ. (2531). คู่มือพัฒนาภูมิทัศน์เมือง เพื่อการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : ภาควิชา ภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทศบาลเมืองสุรินทร์. (2549). สำนักงานเทศบาล แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2545-2549. สุรินทร์ :สำนักงานเทศบาล.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น : ศูนย์ฝึกอบรมและ พัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- นพวรรณ สิริเวชกุล.(2542). หัตถศิลป์ถิ่นธมมา : ภูมิปัญญาคนลำปาง.กรุงเทพฯ:บริษัทแสงปัญญาเลิศ.
- พลอยศรี ปรารณานนท์. (2539) สองนครแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: เกียวโต-เชียงใหม่.ในเชียงใหม่ และเกียวโต: ผักพื้นใจเมือง เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- เลอสม สถาปัตตานนท์ และคณะ. (2546). มะจิชีคีรี การปลุกชุมชนในญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพงษ์ ทองจันทร์. (2549). "รากฐานอำนาจของผู้นำชุมชนเลี้ยงช้างชาวไทย-กวย (ส่วย) : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านช้าง อำเภอกำตूम จังหวัดสุรินทร์ /ศิริพงษ์ ทองจันทร์." กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย และคณะ. (2543). เมืองน่าอยู่และประหยัดพลังงาน. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย.
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. (2553). การวางแผนด้านกายภาพ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ. (2556). สภาพทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ ศูนย์ข้อมูลประเทศ. ค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2556, จาก <http://www.krapho.go.th/index.php>
- Babbie, E. (2010). *The Practice of Social Research*. 13<sup>th</sup> edn. Belmont : Wadsworth Publishing Company.
- Jenks, M. & Dempsey, N. (2005). *Future Forms and Design for Sustainable Cities*. London : Architectural Press.